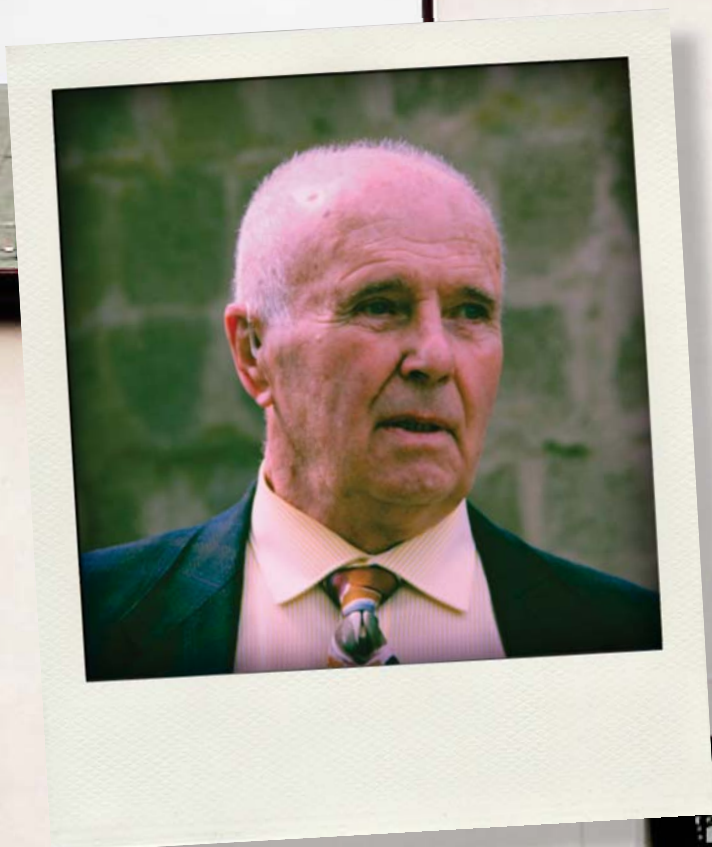

Manus

Morfars

i koncentrationsläger

Malmö stad

Morfar i koncentrationsläger

Manus

Introduktion

Berättarröst (Lisa):

Det här är min morfar. Han är född i Polen på 1920-talet. Och när andra världskriget börjar är han bara 16 år. Han går med i den polska motståndsrörelsen, men julen 1939 arresteras han av tyskarna. Hans syster skjuts framför ögonen på morfar när hon försöker skydda honom. Det här är en del av hans berättelse.

Att sitta i koncentrationsläger

Jan:

När man sitter i koncentrationsläger och inspärrat – så får man i många fall rätta sig efter varandra. Det måste finnas ett samhörighet, annars så går det inte. Det blir ju så att många som är drabbade utav det där osämja och ovänskapen /.../ de har det sämre än de som inte bryr sig om det. Man får inte bryr sig om för mycket. 'och man får ju tänka sig väldigt noga så att man gör det som faller i första hand tyska soldater och i andra hand ledningen i de barackerna som vi bodde i.

Bakgrund

Berättarröst (Lisa):

1941 skickas morfar, 18 år, hit till Oranienburg några mil norr om Berlin. I stadens utkant finns ett koncentrationsläger som heter Sachsenhausen – och han är fånge här fram till 1945. Men Sachsenhausen är inget nytt ställe. Redan sommaren 1936 etableras lägret av nazisterna för att ta emot politiska motståndare och andra oönskade grupper. Fackliga organisationer och politiska partier har varit förbjudna i Tyskland sedan Adolf Hitler kom till makten 1933. Medan Nazityskland försöker imponera på hela världen med sommar-OS i Berlin börjar en första grupp fångar bygga det nya lägret under bevakning av SS.

Det här ser ut som vilket trevligt villaområde som helst – men under nazitiden är det lägrets SS-personal som bor i de fina husen tillsammans med sina familjer. I vår tid är Sachsenhausen ett minnesmärke och ett museum. Under nazisterna är det något helt annat. Fram till 1945 passerar ungefär 200.000 människor genom lägret. 35.000 av dessa dör här.

Lägret är specialdesignat med allt nazisterna har lärt sig från Dachau, ett annat läger som öppnades redan 1933. I Sachsenhausen är det tanken att endast tre vakter ska kunna hålla kolla på tusentals fångar från sin post i vaktorn 'A' vid huvudingången – men i verkligheten behöver man även flera vaktorn utplacerade runt hela lägret.

Ständigt övervakad

Jan:

Vaktarna gick runt och tittar så att inte någon hade nåt för sig – så att vi var bevakade faktiskt tagit hela tiden. Är det nån som gjorde nånting, hade nåt hemligheter för sig eller så – så gick de på direkt – och så tog dem in till separat förhörssal – och då fick de kolla så att /.../ så de inte hade nåt fyssel med sig.

Vi börjar klockan sex på morgonen och slutar sex på kvällen – och när vi kom till lägret så fick vi ställa oss i

LAGERMAUER AN DER »STATION Z«
CAMP WALL NEAR »STATION Z«

24

HÄFTLINGSKÜCHE
PRISONER KITCHEN

22

ZELLENBAU
PRISON

17

15

BARACKE 38
BARRACK 38

HÄFTLINGS
ENTRANCE TO

EINGANG ZUM
»TURM A«
CAMP »TOWER A«

34

KRANKENREVIERBARACKEN
INFIRMERY BARRACKS

P

kolonner varje barack för sig. Och då gick 'Kapo' – han visste vad många han hade i sin barack och han hade listan. Så han räknar av oss allihopa så att det inte var någon som var stuckit eller nåt sånt där. Och så /.../ kom lägercheferna. De var flera stycken. Och då meddelar han 'Kapo' att barack nummer den och den, alla är på plats. Och är det någon som fattades, för det hände också ibland, då fick vi stå still även om det tog halva natten. För att då sökte de och letar efter den som fattades. Ibland hittade de dem och ibland inte. /.../ Efter midnatt fick vi gå och lägga oss för att vi hade arbetsdag dagen efter klockan sex igen.

Baracken

Jan:

I barackerna det var ungefär 250 man i styck i en barack. Och vi låg tre manna på höjd.

Lisa:

Luktar det samma?

Jan:

Ja. Det luktar precis samma som det har luktat när vi var här. För att vi hade säckar i de britsarna, då hade vi säckar med halm och det fick var och en göra sitt. Det kom bara halm och blev tippat ute på fältet där – och så fick man ta en säck och fylla upp den och så ha den att ligga på. Det fanns inga lakan. Det fanns filter. Så vi fick ha filt, och när det var fullt med lus /.../ eller loppor så fick man koka den själv, ute, för att bli av med de ohyra.

Alltså här var så varmt när det är 250 man som ligger här, vet du. Andas alla och så. Det blev fruktansvärt varmt. Så i många fall, vet du, så de som låg "överschlafen" vet du, fick gå ner ibland vet du och skydda sig nere på golvet. Det var för varmt.

Toaletterna fick den som kanske var uppkäftig mot 'Kapo' /.../ Det hände aldrig mig. [skratt] De fick /.../ bära ut toaletterna och skölja, göra rent kärlarna. Och det var jobbigt nog. Och de toaletterna, de var i stora fat /.../ samlades och sedan så kom lastbilarna och då hämtade, körde ut nånstans. De sade det att det var jordbrukare ville gärna ha det.

Avrättningsgropen

Jan:

Där är /.../ avrättningsgraven, så kallat. Där. De ställer folk, vet du, där och bara mejar ner dem, vet du. Sen så har vi underjordisk gång, vet du, och tar upp dem till ugnen.

Lisa:

För det var ingen gas-dusch här? /.../ De hade inte dusch och gas här? När de sköt dem.

Jan:

Nej, nej.

Här är avrättningsgrop. Här nere. Då stod de där borta, vet du, och bara mejar ner dem. Och sedan så körde vi, vet du, vagnar med de likarna, vet du, in där igenom den porten. Och så ut till ugnarna lite längre bort.

Lisa:

Kan vi gå ner där?

Jan:

Ja, vi kan gå ner där.

Lisa:

Såg det ut så här morfar?

Jan:

Ja.

Ja, där har du stockarna. De ligger på det området vet du, så, för att när de ställer upp dem, vet du, hur många som helst, det kan gå femtio stycken på en gång.

Lisa:

I där bara?

Jan:

Och så står de här, vet du, och bara mejar ner dem. Med kulspruta.

Och sedan så när de har gjort det, vet du, så kommer vi fram med de vagnar som du såg där på tvåhjuling /.../ och så tar man dem, vet du, där, och kör in igenom den dörren.

Lisa:

Vad är det där inne? Ska vi kolla?

Jan:

Du ska kunna komma /.../ ändå in dit vi kommer snart, vet du, där uppe. Sedan.

Ugnarna

Jan:

Här kunde vara stora höga med lik, vet du, överallt här, som man har staplat upp dem. Och det stod datum på dem, vet du, när de var avrättade eller så, bara för att de ruttnade fort – och då fick vi ju ta dem till ugnarna, vet du, fort, vet du, så att inte det rann ur dem. För då gick det inte att hålla i dem, vet du. Likarna. Så att det rann sånt där goja, vet du /.../ Jag vet inte vad man ska säga.

Lisas mamma:

Kroppsvätska.

Jan:

Ja. Luktade fruktansvärt.

Den tiden jag jobbade i Sachsenhausen, i krematoriet, och det var på vinter 1943 tror jag det var... nej 1942 på vinter, efter januari månad. Och då fick jag som straff jobba i krematoriet.

Jag kom med min vagn och skulle hämta en som skulle in i ugnen – och han vakna till livet. Så sade han: "Jag vill inte dö." Han var polack och jag hörde vad han sade. Men det gick inte förstå vad han, han mumlar så där lite grand alltså, men jag förstod han var i alla fall vid liv. Och då visar jag till vakten, sade jag till honom "Han lever."

"Gör ditt jobb!" Och så laddar han sin gevär, sade han – och då förstod jag att om inte jag gör det så skjuter han mig. För han laddar geväret och hotar mig med ett skott. Så jag var tvungen att lägga upp han på vagnen och köra upp till ugnen, öppna luckan och körde honom levandes i ugnen. Det var hemskt. Men det var inget att göra.

Han kom, var nästan frusen, ifrån Berlin. Och när jag tog honom, vet du, upp i skottkärra och skulle köra in här.

Lisa:

Var det den ugnen?

Jan:

Den ugnen. Ja, det är det. Jag kom ifrån den sidan.

Och då så sade han "Jag vill leva." Så sade jag till vakten att /.../ han lever, han har tinat upp. "Mach' das!" och så repeterar han, vet du, kulspruta. "Mach' das!" Jag var tvungen att ta och köra in och stoppa in honom i ugnen. Och då bar han så här till mig. Men jag kunde inget göra för då hade jag också varit där. Så att det blev så.

Men så stod det en vakt på tornet. Han ville inte se, han gjorde så, vet du, bara. Och så ruskar han på huvudet, du vet, och det brann som fan, vet du.

Lisa:

Hur kändes det?

Jan:

[paus] Ja, ja. Då går vi.

"Schuhläufer"

Jan:

Det kallas för 'Schuhläufer' ["sko-löpare"] och vi gick 48 kilometer om dagen. Det var nya skor, militärkängor, så fick jag en sandsäck med 20 eller 25 kilos sandsäck på ryggen och ett nummer mindre skor utan strumpor. Det kunde jag uthärda två dagar och sen så lade jag mig, så tänkte jag "De får göra med mig vad de vill!"

Men de tog mig in och jag fick slippa marschera i två dagar, två eller tre dagar, och då har jag repat mig lite grand. Och det blir ju så att /.../ jag fick sedan slippa sandsäcken /.../ och strumpor fick jag. Då fick jag gamla strumpor som det gick att använda, och det blev bättre. Men tre månaders straff beordrat, den stod kvar – och då hade jag ungefär halva tiden kvar.

Lisa:

Du, minns du var du lade dig någonstans? Minns du var någonstans?

Jan:

Mitt framför porten.

Lisa:

Var det där du lade dig?

Jan:

Ja.

Själv mord

Jan:

På kvällen när marschen var slut, då fick vi vila en liten stund, så var jag ute på min barack nummer 14, det var straffkompani nummer 13 och 14. Och så kom en kille till mig – utanför staketet, för att vi var isolerade. Utanför staketet så stod där en kille och det var min kompis. Han fick reda på det. Han såg mig när jag var ute i straffkompani och marschera. Han var son till en god vän, en granne. Vi bodde ju på samma ställe

hemma. Och han hamnade också som en motståndsmän där. Men han var två år yngre än jag.

Så han kom fram till mig och ville prata med mig, så vi stod och pratade, länge. Så sade han "Jag är så le'at det här," sade han "så att jag vet inte vad jag gör." sade han. "Jag har funderat många gånger om det är ström på de där."

Så sade jag till honom: "Gör inga dumheter. Jag vet vad du syftar på." sade jag. "Det är mat, sängkläder, men även vi, om vi överlever och klarar oss," sade jag. "Men vi ska inte göra någonting förhastat. Så kan vi både äta gott och ligga mellan vita lakan."

Ja, så sade han "Men jag är trött på det här livet." sade han. Och han sprang mot 50.000 volt – och tog det. Men han flammade upp som en gul-och-blå, låga.

Berättarröst (Lisa):

När jag hör hans berättelse tänker jag mycket på vad han har gått igenom. När jag får följa med honom hit till Sachsenhausen i april 2011 får jag äntligen se dessa platser med mina egna ögon – och det blir levande för mig på ett annat sätt. Jag passerar samma grind, jag tittar upp mot samma vaktorn, jag står vid hans sida framför samma krematorieugn.

Jag är lärare på gymnasiet och att morfar skickas hit lika gammal som de elever jag träffar känns konstigt. För jag vet att det är en sån central del i deras liv. Det händer så mycket under den här tiden. Jag tänker tillbaka själv när jag var 16-17 år. Jag minns ju allting – och jag vet hur jag tänkte – och jag vet hur jag kände. Och att då vara inspärrad och vara med om alla de sakerna som han har varit med om, känns riktigt svårt att förstå.

Det är hemskt och sorgligt att tänka att morfar blev bestulen på de bästa åren i sin ungdom.

Filmuppgifter:

Morfar i koncentrationsläger
Längd: 27 minuter
Språk: tal på svenska, otextad
Målgrupp: Grundskola 4-6, Grundskola 7-9, Gymnasieskola, Vuxen

Idé, manus och bearbetning: Lisa Gunnarsson, Chris Munsey, Tobias Sonestedt
Medverkan: Lisa Gunnarsson, Jan Szymanski
Foto och redigering: Chris Munsey, Tobias Sonestedt
Musik: Kevin MacLeod (incompetech.com)

Produktionsår: 2015
Distributör: Pedagog Malmö

För mer information om filmen kontakta:
Pedagogisk Inspiration Malmö
<http://malmo.se/pedagogiskinspiration>

PEDAGOGISK INSPIRATION MALMÖ
Rönnebladsgatan 1b,
205 80 Malmö
tel: 040-34 31 31
e-post: pedagogisk.inspiration@malmo.se
www.malmo.se/pedagogiskinspiration